

vallen'. 'Juist door scheiding, gelijk het met onze Kerk het geval is, blijft het historische karakter der kerk bewaard', want in de afgescheiden kerk vertoont zich het historische karakter het meest en 'zij nadert de Apostolische kerk het meest'.⁴⁴

In Hemkes kerkelijk verweer komt een helder afgescheiden zelfbewustzijn tot uiting dat afrekenet met elke neiging tot consideratie met de hervormden. Van Dijks kritiek was terecht, zo stelt Hemkes, voor zover het de *wording* van de afgescheiden kerk betrof en zij nog niet het volkomen kerkelijke karakter had dat van haar verwacht mocht worden en zij nu had verworven. De geschiedenis van de Afscheiding en de afgescheiden kerk was gelijk aan die van de Reformatie, en stelde haar op gelijke hoogte. Niet langer werd de Afscheiding, als daad van scheiding, ontkend; zij had een eigen geschiedenis en een zelfstandig bestaan gekregen. Een 'onkerkelijke', beginselloze predikant als Van Dijk, die bovendien door zijn openlijke kritiek de afgescheiden kerk te schande maakte, kon, gezien de huidige status van de afgescheiden kerk, niet langer getolereerd worden. Na vijf jaar, in 1869, oordeelde de synode te Middelburg dat de classis waartoe Van Dijk behoorde te laks en te ruimhartig was geweest en stelde een commissie in die, onder leiding van A. Brummelkamp, vrij abrupt tot zijn afzetting besloot.⁴⁵

De omstandigheid dat op de synode waar over Van Dijks afzetting beslist werd ook de kerkelijke vereniging met de kruisgezinden werd beklonken, zal zijn kansen geen goed hebben gedaan. De opvattingen van zowel Van Dijk als A. Brummelkamp lagen gevoelig in verband met de verhouding tussen beide afgescheiden kerkgenootschappen. Beide worden met name genoemd in de tegenover de CAG zeer kritische brochure die de kruisgezinde ds. Engelberts, nog enkele weken voor de vereniging plaatsvond, op last van zijn synode had uitgegeven. Engelberts noemde Brummelkamps opvattingen 'een onoverkomelijk bezwaar tot de vereeniging'.⁴⁶ Ook had hij als predikant van Zutphen van dichtbij de activiteiten en kerkelijke manoeuvres van Van Dijk meegemaakt, die predikant was in het nabij gelegen Doetinchem. In zijn brochure schrijft hij over 'de zoo wat doolhofachtigen brochures van J. van Dijk, predikant te Doetinchem. In zijne 'vraag aan de christenen enz.' wordt het kerkverval toegeschreven aan de orthodoxie!?' En (de orthodoxe, *HdB*) ds. Joffers gedreigd met eene bestrijding van zijne brochure over de doop'.⁴⁷ Ds. Engelberts was één van de leden van de kruisgezinde commissie die op de Christelijke Afgescheiden Synode te Middelburg in 1869 onderhandelden over de vereniging tot de Christelijke Gereformeerde Kerk, die inderdaad tot stand kwam. Gezien deze context zou de synodale afzetting van Van Dijk en de rol die Brummelkamp hierin speelde weleens van

⁴⁴ Ibidem, 46-7, 51.

⁴⁵ Zie voor de kerkelijke procedure: *Handelingen en verslagen van de Algemene Synoden van de Christelijke Afgescheidene Gereformeerde Kerk*, (1866) art. 53, art. 86; (1869) art. 60, art. 64, art. 65; bijlage D: correspondentie, pp. 1053-1061.

⁴⁶ N.J. Engelberts, *De Gereformeerde kerk in Nederland, haar recht verdedigd, in haar standpunt geschetst, op last der algemeene synode uitgegeven* (Zwolle 1869) 135.

⁴⁷ Engelberts, *De Gereformeerde Kerk in Nederland*, 93.